

MALİYYƏ POTENSİALI VƏ ONUN FORMALAŞMASI MEXANİZMİ

T.V.İsmayılova

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Açar sözlər: maliyyə potensialı, inteqrasiya, rəqabət üstünlükləri, resurs, investisiya, səmərə

İqtisadiyyatın müxtəlif sferalarının balanslı inkişafını təmin etmədən ölkənin sosial-iqtisadi inkişafından danışmaq mümkün deyil. Bu baxımdan sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, mənzil-kommunal və digər infrastrukturların formalaşmasına əsaslanan səmərəli iqtisadi və institusional mühitin yaradılması, əhalinin həyatı üçün əlverişli şərait təmin edən sosial sahələrin inkişaf etdirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafda tarazlığın təmin olunması və s. zəruri məsələlərdən hesab edilir. Göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsi, ilk növbədə maliyyə mənbələrinin yaradılması və ya bu prosesə maliyyə resurslarının cəlb edilməsi imkanlarından asılıdır.

İqtisadiyyatın qlobalaşması və inteqrasiya prosesləri, müxtəlif iqtisadi proseslərdə rəqabət üstünlüklərini artırmaq üçün maliyyə resurslarının formalaşması və istifadəsi problemlərinin əhəmiyyətini daha da artırır. Maliyyə resurslarının formalaşması mexanizminin əsasını maliyyə potensialı təşkil edir. Bu konsepsiyanın nəzəriyyədə və praktikada istifadəsi maliyyə imkanlarını müəyyən etməyə, maliyyənin effektivliyini qiymətləndirməyə, istehsal sahələrinin maliyyə cəhətdən təminatını aşkar etməyə imkan verir.

Maliyyə potensialının formalaşması mexanizmi, ümumi formada zamanla dəyişən maliyyə mənbələrinin səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Resurs yanasmasının digər istiqaməti maliyyə potensialının müəyyənəşdirilməsi sərhədlərinin məhdudlaşdırılmasına əsaslanır. Maliyyə potensialının müəyyənəşdirilməsi potensial gəlir və ya nəticə əldə edilməsi ilə bilavasitə əlaqəlidir [2, s.26]. Bəzi hallarda maliyyə potensialı, planlaşdırılan və proqnozlaşdırılan hesablamaların bir elementi olan və bunlara daxil olan maliyyə və büdcə siyasətinin effektivliyinin hərtərəfli göstəricisi kimi də müəyyən edilir.

Ümumyyətlə, maliyyə potensialının formalaşması mexanizmi sosial-iqtisadi inkişafın və bütövlükdə maliyyə sisteminin bir elementi kimi xarakterizə olunur. İqtisadi ədəbiyyatlarda maliyyə potensialının dövlətin iqtisadi potensialının xüsusi forması və maliyyə münasibətlərinin inkişafında qarşılıqlı vəhdəti ifadə edən kateqoriya kimi metodoloji yanaşmalarına üstünlük verilir.

Araşdırmalar göstərir ki, maliyyə potensialının reallaşmasının nəticəsi maliyyə mənbələri hesab olunur. Elmi ədəbiyyatda potensial hər

hansı bir sahədəki mövcud vasitə və imkanlar toplusu və ya bir qabiliyyət kimi şərh olunur. İqtisadiyyatda potensial maddi, maliyyə, intellektual, elmi-texniki və s. daxil olmaqla müxtəlif nəticələrin əldə edilə biləcəyi müxtəlif növ mənbələrin birləşməsi olaraq müəyyən edilir. Beləliklə, iqtisadi potensialın konkret elementlərə bölünməsinin meyarı mənbələrdir və maliyyə potensialının əsası da müvafiq olaraq maliyyə mənbələridir.

Maliyyə mənbələri maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirmək, geniş təkrar istehsal xərclərini maliyyələşdirmək məqsədini həyata keçirir. Qeyd etmək lazımdır ki, maliyyə mənbələri iqtisadi subyektdən asılı olaraq, həmişə müəyyən bir iqtisadi qurumla bağlı olur [4, s.82].

Maliyyə potensialının formalaşmasında iştirak edən ən vacib subyektlər dövlət və bələdiyyə orqanları, təşkilatlar, qurumlar və əhalidir. Makro və mikro səviyyədə ən vacib rolu sadalanan iqtisadi qurumların fəaliyyəti oynayır. İqtisadi subyektlər tərəfindən maliyyə potensialının müəyyən edilməsi, onun bölgüsü nisbətlerini daha dəqiq müəyyənəşdirməyə imkan verir.

Maliyyə mənbələrinin əsas növləri sahibkarlıq subyektləri, əhali və dövlət qurumları tərəfindən maliyyə bölgüsü nəticəsində əldə edilən gəlirlərin spesifik formalarıdır. Bunlara əhalinin əmanətləri, amortizasiya ayırmaları, təşkilatların müxtəlif fondları, vergi və vergi daxilolmaları, sosial əhəmiyyətli məcburi sığorta ödənişləri və s. daxildir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, maliyyə mənbələrinin formalaşması və istifadəsi prosesində bütün gəlirlər və qənaətlər nəzərə alınmır. Onların bəziləri, bir çox amillərin təsiri səbəbindən gəlir, maliyyə bölgüsü və yenidən bölüşdürülmə prosesində iştirak etmir. Gəlir və əmanətlərin azalmasına təsir edən amillər arasında iqtisadi subyektlərin zərər ehtimalını əks etdirən maliyyə riskləri də var.

Potensial gəlirin real gəlirə çevrilməsi prosesində məhdudlaşdırıcı amil kimi çox vaxt təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin müvafiq qanunvericilik tənzimlənməməsi və ya maliyyə potensialının gücləndirilməsi baxımından stimullaşdırılması məsələlərinin işlənməməsi çıxış edir. Büdcə prosesində, müxtəlif səviyyəli gəlirləri planlaşdırarkən, maliyyə imkanlarının qiymətlən-

dirilməsinə əsaslanan bir metoddan istifadə edilərsə, bu proses maliyyə mənbələrinin formalaşması və istifadəsi zamanı ən vacib amilə çevrilir. Bu prosesdə maliyyə bazarları da əhəmiyyətli dərəcədə iştirak edir [1, s.48].

Maliyyə potensialının strukturundakı obyektlərə təsir metodlarını iki növə bölmək olar:

- qeyri-maliyyə - potensial gəlirin əldə edilən gəlirə çevrilməsi prosesində qanunvericilik tənzimlənməsi və təşviqlərin yaradılması;

- maliyyə - gəlirin maliyyə mənbələrinə çevrilməsi prosesində maliyyə infrastrukturunu və maliyyə alətlərinin qarşılıqlı əlaqəsi, eləcə də səmərəli maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi.

Maliyyə mənbələri yalnız faktiki olaraq istifadə olunan fondları əhatə edir və maliyyə potensialı, istifadə olunmayan və ya itirilmiş mənbələr daxil olmaqla, gəliri maliyyə mənbələrinə çevirmək qabiliyyətidir [3, s.71]. Nəticə etibarilə, maliyyə potensialını potensial gəlirlə müəyyənləşdirmək zəruridir.

Maliyyə potensialının məqsədəuyğunluğu ümumilikdə iqtisadi inkişaf hədəfləri ilə xarakterizə olunur və potensialın dəyəri onların həyata keçirilməsinin effektivliyindən asılı olur. Maliyyə potensialının idarəedilməsi, milli iqtisadiyyat çərçivəsində sosial-iqtisadi inkişafının davamlılığını təmin etmək və səmərəliliyin maksimum potensialını əldə etmək üçün bir-biri ilə əlaqəli və bir-birindən asılı aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

- makro və mikro səviyyədə əlaqələliyin inkişaf etdirilməsi prinsipi - milli iqtisadiyyatın inkişafına töhfə verən sahibkarlıq subyektlərinin, maliyyə və bank qurumlarının, ev təsərrüfatlarının iqtisadi və sosial səmərəliliyinin artırılması üçün şərait yaratmağa yönəldilir;

- iqtisadiyyatın bütün səviyyələrində müsbət amillərdən və meyllərdən maksimum dərəcədə faydalanmağa yönəlmiş ətraf mühit dəyişikliklərinə uyğunlaşma prinsipi - tədbirlərin qəbul edilməsini və həyata keçirilməsini, habelə iqtisadiyyatda mənfə amillərin və meyllərin təzahürlərindən qorunma mexanizmlərinin yaradılmasını nəzərdə tutur;

- strateji çeviklik prinsipi - prioritet hədəflərin və fəaliyyət sahələrinin məqsəd və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsini təmin edir;

- dövlət və özəl sektorun, habelə sənaye və sosial infrastrukturun yaradılması və inkişafı, so-

sial təminat və məşğulluq baxımından dövlət-özəl tərəfdaşlıq və sosial sahə prinsipi;

- iqtisadi subyektlərin maliyyə və investisiya imkanlarını artırmağa kömək edəcək müvəqqəti sərbəst büdcə vəsaitlərinin toplanması və cəlb edilməsi prinsipi;

- iqtisadi təhlükəsizlik prinsipi - mümkün hədəflərə çatmağı və subyektiv təhdidlərdən qorunmanı təmin edir;

- maksimum nəticə əldə etmək üçün bütün tərəflərin maraqlarını stimullaşdırma prinsipi - maliyyə axınlarının artırılmasını və səmərəliliyinin yüksəldilməsini nəzərdə tutur;

- bütün təsərrüfat subyektlərinin maliyyə axınları haqqında dəqiq və tam məlumat əldə etməyə imkan verən şəffaflıq prinsipi.

Qeyd edilən prinsiplər maliyyə potensialının idarə edilməsi mexanizmini də özündə ehtiva edir. İdarəetmə mexanizmi maliyyə potensialının formalaşması prosesində aşağıdakıları əhatə edir:

- maliyyə potensialı və onun elementlərinin inkişafı;

- iqtisadiyyatın bütün subyektlərinin maliyyəyələşdirilməsi üçün mövcud potensialdan istifadənin səmərəli şəkildə idarə edilməsi;

- maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin artırılması;

- bütün səviyyələrdə maliyyə potensialının artırılması üzrə idarəetmənin effektivliyinin yüksəldilməsi;

- dövlət və sahibkarlıq subyektləri arasında maliyyə potensialının formalaşdırılması və istifadəsi zamanı yaranan maliyyə münasibətlərinin idarə olunması;

- maliyyə risklərinin azaldılması və ya aradan qaldırılmasında idarəetmənin effektivliyinin yüksəldilməsi [5, s.137].

Qeyd edilənlər göstərir ki, maliyyə potensialının formalaşdırılmasının və ondan istifadənin effektivliyi maliyyə siyasətinin prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsindən bilavasitə asılıdır. Nəzərə almaq vacibdir ki, iqtisadiyyatının modernləşdirilməsində və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasında yeni mərhələ məhz maliyyə potensialına əsaslanan innovativ inkişaf amillərinin seçilməsi şərtlərinə yenidən baxılması zərurətini müəyyənləşdirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ataşov B.X. Maliyyə bazarları. Kooperasiya nəşriyyatı. Bakı: 2016. 456 s.
2. Sadıqov M.M. Maliyyə potensialı: formalaşma və aqrar sahənin prioritetliyi, Bakı, 2009, 294 s.
3. Маркина Е.В. Финансы. Учебник. М.: КноРус, 2017. 424 с.

4. Михайленко М.Н. Финансовые рынки и институты. учебник. М.: Юрайт, 2014; 2015. 303с.
5. Кузнецова В.В. Политика финансовой стабильности: международный опыт. Монография. М.:КУРС, НИЦ ИНФРА-М, 2016, 224 с.

Financial potential and the mechanism of its formation

T.V.Ismayilova

SUMMARY

Key words: *financial potential, integration, competitive advantages, resource, investment, efficiency.*

The globalization of the economy increases the importance of the problems of formation and use of financial resources in various economic spheres and entities. Determining financial potential is directly related to the achievement of potential income or outcome and is characterized as an element of socio-economic development and the financial system. Determination of financial potential by economic entities allows to more precisely determine the mechanism of its formation. In this regard, the expediency of financial potential is characterized by economic development goals and is based on interrelated principles to ensure the sustainability of socio-economic development.

Финансовый потенциал и механизм его формирования

Ключевые слова: *финансовый потенциал, интеграция, конкурентные преимущества, ресурс, инвестиции, эффективность*

Глобализация экономики увеличивает актуальность проблем формирования и использования финансовых ресурсов в различных сферах и субъектах экономики. Определение финансовых возможностей напрямую связано с достижением потенциального дохода или результатов и характеризуется как элемент социально-экономического развития и финансовой системы. Определение финансового потенциала хозяйствующими субъектами позволяет более точно определить механизм его формирования. В связи с этим целесообразность использования финансового потенциала характеризуется целями экономического развития и основана на взаимосвязанных принципах обеспечения устойчивости социально-экономического развития.